

terminologie k vyjádření vlastních tradičních pozic. Gertrud Thoma a Jan Keupp naopak relativizují učenecké konstrukty a definiční pokusy staršího bádání. Prvně jmenovaný nevidí důvod k pojmovému odlišení ministeriálního léna a Jan Keupp na základě studia urbářů z 12. a 13. století dochází k závěru, že pojem léna bylo možné použít v mnoha významových variantách, které ne vždy musely být spojeny s vazalitou. Philippe Depreux a Klaus van Eickels zase relativizují roli lenního systému jako referenčního rámce pro výklad některých rituálů, např. *homagia*. Sborník uzavírají dva příspěvky, jež nabízejí alternativní modely pro výklad sociální reality středověku. Zatímco pro Gerharda Lubicha je zamítnutí klasického pojetí lenního systému pro starší období příležitostí k hledání jiných, alternativních forem hierarchizace společenského řádu, Stefan Weinfurter sleduje dynamiku procesu vývoje od jednotlivých prvků „lenního systému“ až k lennímu právu a tento proces chápe z obecné antropologické perspektivy i jako úsilí společnosti o vytvoření prostředku, který by zajistil navození důvěry na širším společenském základě.

Velmi zajímavý ediční počin pozoruhodným způsobem a z mnoha úhlů pohledu odkrývá slabá místa interpretačního schématu protežovaného v německé medievistice. Nejde však o obrazoboreckou snahu, ale o sympatické úsilí vyprostit některé jevy a události ze svěrací kazajky této klasické teorie, a naopak je vyložit v souladu s písemnou tradicí a novějšími badatelskými přístupy.

JŘÍ K NAP

Roman ZEHETMAYER, *Urkunde und Adel. Ein Beitrag zur Geschichte der Schriftlichkeit im Südosten des Reichs vom 11. bis zum frühen 14. Jahrhundert*, Böhlau Verlag, Wien 2010 (=Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 53)

392 s., ISBN 978-3-205-78413-5

Postoj šlechty k listinnému pořizení byl dlouho spíše zdrženlivý. Zatímco v prostředí panovníckém, církevním či městském se písemná kultura rychle prosadila, pro nobilitu zůstávala hlavním médiem paměti orální komunikace. Nahlíženo optikou lineárního dějinného vývoje, směřujícího

od mluveného k psanému (a později tištěnému) slovu, by se mohlo hovořit o jakési zpozdilosti. Ve skutečnosti šlechtě ústní tradice sloužila stejně dobře a v některých ohledech i lépe než komunikace písemná. Etablování psaného slova probíhalo v prostředí nobility spíše pod tlakem vnějších okolností a v počátečním období také téměř výhradně ve styku s osobami a institucemi jiných sociálních skupin, jak dokazuje habilitační spis Romana Zehetmayera.

Podobně jako v případě pojednání o vztahu české šlechty k listinám vznikla anotovaná práce jako vedlejší produkt při zpracování zemského diplomatáře, tentokrát štyrského a dolnorakouského. Zatímco J. Šebánek se S. Duškovou pojali své studie jako skutečně přípravné práce pro vlastní edici a soustředili se především na otázky diplomatického charakteru, přerostly úvahy R. Zehetmayera do komplexního zpracování vztahu rakouské šlechty k listinnému pořizení, přičemž důraz je kromě diplomatiky kladen na sfragistiku a právní, sociální i obecně historické souvislosti.

Jako první věnuje autor pozornost tradičním zápisům (Traditionsnotizen). Nepočítáme-li výpravný Codex Falkensteinensis (1166), který představuje u šlechty rakousko-bavorského prostoru solitér, vázaný nadto k jediné osobě Sibota IV., neposkytují nám sporadické a roztržité zápisy příliš pevné půdy pod nohama. Zehetmayer se vyjadřuje k jejich roli v šlechtickém prostředí skepticky, a pokud připouští memoriální funkci zápisů, nenachází doklady o jejich využití coby důkazního prostředku. V oblasti práva ústní svědectví stále zcela převažovalo nad psaným slovem, jež ale nebylo nobilitou považováno za cizorodý prvek jako spíše za něco nedůležitého.

Již v oddíle věnovaném tradičním zápisům představuje autor dvě zajímavé teze, které pak dále rozvíjí. Oproti dosavadnímu mínění Zehetmayer odmítá představy o vysokém podílu deperdit. Ačkoli nelze stanovit přesnější čísla, dnešní dochování dle něj rozhodně není pohlým zlomkem původního stavu. Druhý postřeh se týká velkého počtu osob, které byly schopny dokumenty psát. Malý zájem nobility o listinné pořizení tedy nespočíval v nedostatku vhodného personálu, jak se doposud uvádělo.

Svoji roli v etablování psaného slova v šlechtickém milieu bezesporu sehrála skutečnost, že s ním urozeni byli stále častěji konfrontováni, a mohli tak posoudit jeho výhody, které přinášelo. Klíčový předpoklad ale autor spatřuje v rozvoji pečeti. Nejstarší otisky registrujeme u šlechty v 70. letech 12. století, v období do roku 1230,

se kterým Zehetmayer pracuje jako s první fází recepcce listiny, již pečetí téměř pět desítek rodů. Skutečný rozmach pak následuje v epoše rámované 30. lety 13. a počátkem 14. století, kdy se pečeť i šlechtická listina staly něčím samozřejmým, a to nejen ve vyšších patrech nobility, ale i mezi šlechtou nižší.

Otázka hlavní funkce pečetě v jejich počátcích přitom není jednoznačná, autor uvažuje jak o ověřovací, tak i reprezentativní a prestižní úloze. V každém případě se pečeť individualizuje a místo původních obecnějších motivů v podobě gemm či jezdců se objevují personální či rodové symboly. Novinkou jsou i opisy v národním jazyce, což autora vede k úvaze, že alespoň část šlechty měla základní znalosti čtení. Právě v rozšíření němčiny spatřuje Zehetmayer prostředek, díky kterému se listina mohla etablovat v šlechtickém prostředí. Máme doloženo, že urození vydavatelé zasahovali do diktátu listin, a to bylo bezpochyby jednoznačně v němčině než v latině. Autor tímto zpochybňuje i tezi, že k rozšíření psaného vernakulárního jazyka přispěli zejména městští písaři.

Přes rozšíření písemného pořízení u šlechty je nutno zdůraznit, že se tak dělo téměř výhradně ve vztahu k jiným sociálním vrstvám a mezi nobilitou si udržovalo monopol mluvené slovo. To je situace obdobná jako v českých zemích, kde se první listiny mezi šlechtici objevují až po roce 1300. Na sledovaném teritoriu máme první takový dokument doložen již k roku 1217, v dalším období nicméně registrujeme smlouvy uzavřené mezi šlechtici pouze výjimečně. Je zajímavé, že uvedená listina detailně reglementuje vztahy uvnitř rodiny, a písemně zachycení tak bylo patrně vynuceno rozsáhlostí a složitostí látky.

Zatímco počátky listinného pořízení šlechty sleduje autor v úplnosti, kvůli geometrickému nárůstu pramenů se v dalším výkladu soustředil především na pět rodů (Stubenbergové, páni z Pettau, Lichtenštejnové, Kuenringové a páni z Hardeggu); zbylý materiál je reflektován výběrově. Tento přístup uplatňuje i v nejrozsáhlejší kapitole, věnované notářům. I zde přináší Zehetmayer řadu zajímavých postřehů, jejich věrohodnost ovšem záleží do jisté míry na tom, jestli přijmeme tezi o spíše nižších ztrátách pramenů. Naprostá většina notářů se totiž objevuje jen jednou a jen málo z nich přitom můžeme identifikovat jako osoby z okolí šlechtických rodů. Překvapí pak zejména nízké počty farářů z šlechtických dominií a prakticky mizivý počet kaplanů mezi notáři, kde by se dalo spojení funkcí očekávat. Na pevnější půdě se ocitáme v případě poměru duchovní a světské složky.

Laici se jako notáři v šlechtických listinách objevili v pozdním 13. století, jejich počet ale rychle narůstal a na počátku následujícího věku byl již podíl obou složek vyrovnaný.

Práce Romana Zehetmayera šťastně spojuje minuciózní pramennou analýzu s obecnějším tázáním z oblasti sociálních a právních dějin. Místy zdánlivě nezázivně pomocněvědné rozborry ve skutečnosti odkrývají pozoruhodný fenomén, kdy dominantní orální komunikaci doplňuje a částečně i nahrazuje písemná kultura. Není pro to asi lepšího svědectví než postupné mizení svědečných řad, které představovaly jakýsi relikt dřívějších – ústně uzavíraných a svědky garantovaných – smluv. Nyní již platnost garantuje listina jako taková.

ROBERT NOVOTNÝ

Hendrik MÄKELER, *Reichsmünzwesen im späten Mittelalter*, Teil I.

Das 14. Jahrhundert, Franz Steiner

Verlag, Stuttgart 2010

(= *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, Beihefte 209)

328 s., ISBN 978-3-515-09658-4

Málo přehledný obraz pozdně středověké říšské politiky, vyznačující se absencí politického centra, střídáním dynastií a celkovou mocenskou diskontinuitou, může být důvodem, proč dosud nevzniklo žádné souhrnné dílo o říšském mincovnictví v tomto období. Zatímco pro raný a vrcholný středověk jsou k dispozici práce Bernda Klugeho a Norberta Kampa, pro pozdní středověk bylo třeba se až dosud spoléhat převážně na regionálně omezené práce. Vyplnit tuto mezeru si klade za cíl disertační práce Hendrika Mäkelera. Na základě nálezů mincí a písemných pramenů zkoumá vývoj mincovnictví v říši od Ludvíka Bavora (1314–1347) a Fridricha Sličného (1314–1330) až do konce vlády Václava IV. (1376–1400). Za hlavní úkol své práce autor označuje vytvoření numismatické faktografické základny, kterou interpretuje se znalostí pozoruhodně širokého záběru písemných pramenů a odborné literatury. V chronologicky řazených kapitolách se pokouší odpovědět na klíčovou otázku, zda vůbec existovala královská mincovní politika a jaký byl její dopad na měnové poměry v říši.

Výchozí rámec jeho úvah představuje dobové chápání úlohy peněz, kterou objasňuje zeširoka